

komt mij al zeer gewrongen voor. Nog vreemder vind ik het, als na Brederodes dood Lodewijk van Nassau dat leiderschap heet over te nemen. Kan Marnix werkelijk gedacht hebben dat deze jongere broer de echte aanvoerder was van een opstand, waarvoor het geld uit de beurs van de oudere broer kwam?

Het lijkt mij onmogelijk de twee broers zo tegen elkaar uit te spelen. Wie zich in 1568 in dienst van Lodewijk stelde, moest natuurlijk weten, dat het hoofd van het huis Nassau zijn hoogste patroon was. Ik kan daarom niet inzien dat Marnix in 1568 noodzakelijkerwijs een koele distantie tot Willem bewaard moet hebben. Een vroege datering van het Wilhelmus hoeft dan niet te botsen met Marnix' auteurschap. Het historisch gedeelte van Maljaars' proefschrift geeft mij eerder de overtuiging, dat aan de mogelijke ontstaansdatum van het Wilhelmus geen argumenten pro of contra de Marnix-traditie zijn te ontleen.

Het historisch-grammaticaal gedeelte valt buiten mijn competentie. Ik kan van de lectuur wel een impressie hebben overgehouden, maar het heeft weinig zin die mee te delen. De lezer die wel ter zake kundig is oordele zelf, en de onkundige moet met mij te rade gaan bij de vak-tijdschriften van de neerlandistiek. Misschien zullen zij ons verzekeren dat Mamix als auteur nu definitief geschrapt kan worden, misschien geloven ze juist het tegendeel. De historicus kan op eigen kracht over die vraag geen helderheid verschaffen.

A. Th. van Deursen

J. G. M. Sanders, ed., *Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795. Een institutionele handleiding* ('s-Hertogenbosch: Rijksarchief in Noord-Brabant, Hilversum: Verloren, 1996, 1 krt. + 575 blz., f39,90, ISBN 90 6550 532 6).

Dit boek schijnt in een incestueuze relatie te staan tot *Noord-Brabant in de negentiende eeuw. Een institutionele handleiding* (1993). Het bevat een gedetailleerde beschrijving van de ontwikkeling van de territoria in het huidige Noord-Brabant ten tijde van de Republiek, inclusief de heerlijkheden en domeinen. Uitvoerig wordt stilgestaan bij de instituties, de rechtspraak (inclusief het notariaat), de belastingheffing en -inning, de vestingsteden en de polders, waterschappen en gemene gronden. Daarna volgt alfabetisch geordend een opsomming van de staatkundige positie van alle plaatsen in het huidige Noord-Brabant in 1795, met hun instellingen; deze opgave neemt bijna 60% van het boek in beslag. Bij elk onderwerp en elke plaats wordt aangegeven welke archieven er voorhanden zijn en waar zij zich bevinden en welke literatuur het best als uitgangspunt kan worden genomen. Talloze fraaie kaarten illustreren de ontwikkeling die zich voordeed en de toestand die in 1795 bestond. Bij gebrek aan voorstudies moet het boek veel zaken onbesproken laten of kan het deze slechts tastenderwijs aanduiden, doch dat neemt niet weg dat het een schat aan concrete informatie bevat. Elke onderzoeker die zich in de archieven van Noord-Brabant op het Staatse verleden wil storten, zal er zijn voordeel mee kunnen doen.

Tegenover de zonzijden staan de schaduwzijden. Om te beginnen is de aanpak strikt formeel-juridisch. Zo'n benadering kan voor ongevoefende onderzoekers wel handig zijn, maar is nauwelijks meer van deze tijd; er had beslist aandacht geschonken moeten worden aan de feitelijke werking van het bestuur en rechtssysteem. Ten tweede vormt de situatie in 1795 bij tal van onderwerpen te zeer het uitgangspunt. Dit valt enigszins te begrijpen vanuit de voor-geschiedenis van het boek, dat voortborduurt op de *Historische kaart van Noord-Brabant 1795* (1980), doch leidt tot ernstige vertekening en onevenwichtigheid; er wordt teveel terug-projecteerd vanuit een later tijdperk. Ten derde reikt het gezichtsveld niet verder dan de

huidige grenzen van Noord-Brabant; het werk geeft ondubbelzinnig blijk van een parochiale mentaliteit. De verhouding met Den Haag komt onvoldoende uit de verf, terwijl Staats-Brabant als generaliteitsland daarmee onlosmakelijk was verbonden. De weinige gegevens over het Haagse gebeuren bevatten bovendien grove onjuistheden. Zo was de Raad van State niet het uitvoerend orgaan van de Staten-Generaal (163), waren de gedeputeerden te velde niet alleen en zelfs niet primair afkomstig uit de Raad van State (22), was de ontvanger-generaal niet naast de thesaurier-generaal de voornaamste functionaris van de Raad van State (163) en waren de Gecommitteerde Raden in Holland niet vanaf de achttiende eeuw verdeeld in twee colleges (90). Hoe komt men er bovendien bij dat het leger in de zestiende eeuw voor een groot deel uit Spanjaarden bestond? (161). Ondanks de parochiale benadering volgt het boek merkwaardigerwijs de Hollandse traditie en vangt het niet in 1566 of in 1576 maar in 1572 aan. Ten slotte kan men moeilijk beweren dat het boek het Staatse verleden met een onbevangen blik tegemoet treedt. De informatie is feitelijk en traditioneel en kan de vooroordelen van Brabantse gebruikers slechts bevestigen, mede door de parochiale invalshoek.

Deze globale punten van kritiek doen evenwel weinig afbreuk aan de waarde van het boek als naslagwerk; ik beschik niet over de kennis van zaken om de meestal zeer gedetailleerde informatie op juistheid en volledigheid te kunnen beoordelen. Moge het werk ondanks de gebreken talloze onderzoekers ten dienste staan bij het vorsen naar de Staatse periode van Noord-Brabant, waarin nog heel wat gebieden braak of halfbebouwd liggen!

Guido de Bruin

F. A. van Lieburg, *Profeten en hun vaderland. De geografische herkomst van de gereformeerde predikanten in Nederland van 1572 tot 1816* (Dissertatie Vrije universiteit Amsterdam 1996; Zoetermeer: Boekencentrum, 1996, 399 blz., f60,-, ISBN 90 239 0928 3).

De ondertitel van deze dissertatie aan de Vrije universiteit geeft het onderwerp kernachtig weer. De auteur, een leerling van Frijhoff, onderzoekt de geografische herkomst van de rond 12.580 gereformeerde predikanten in Nederland tussen 1572 en 1816. De basis vormt een uitvoerig prosopografisch onderzoek; het monnikenwerk van de onvermoeibare bij W. C. M. Regt (1867-1938) kwam hierbij wel te stade. Dit onderzoek heeft geresulteerd in een *Repertorium van Nederlandse predikanten tot 1816* met kerngegevens, dat voor allerlei doeleinden is te gebruiken en nog zal worden aangevuld.

Ofschoon zich bij het onderzoek allerlei problemen hebben voorgedaan en de geografische herkomst van 45% van de predikanten tot 1650 (vooralsnog?) in nevelen gehuld blijft, komt de auteur tot duidelijke conclusies. Tot 1625 stamde een substantieel deel van de predikanten (circa 8%) uit de Zuidelijke Nederlanden, vooral uit Vlaanderen en Brabant. De hele periode kwam een opmerkelijk percentage van de predikanten (7-10%) uit aangrenzende delen van het Duitse Rijk, vooral uit Oost-Friesland, Embden, Bremen, Kleef, Bentheim en de Palts. Het leeuwendeel van de predikanten was echter, zoals viel te verwachten, uit de Republiek afkomstig, waarbij circa 68% van stedelijke herkomst was. Dit hoge percentage hangt nauw samen met de sociale achtergrond van de predikanten en de ligging van Latijnse scholen en academies. Provinciale hoofdsteden, universiteitssteden en centra van bestuur en handel waren oververtegenwoordigd. Bij plattelanders ging het overwegend om zonen van predikanten, wat voor de hand ligt: 75% van de predikanten was op het platteland werkzaam en 30% van de predikanten was opgegroeid in een predikantengezin. Het aantal predikanten uit Holland (<3400) en Zeeland (642) is lager dan men zou verwachten, het aantal uit Groningen (944) en Friesland